

дання для всіх громадян, релігійної свободи і свободи від релігії. На якому з цих етапів розвитку політико-правової категорії «свобода совісті» знаходиться Україна, однозначно відповісти складно. Все «за» і «проти» (головне, на наш погляд) ми освітили в підручнику [4, 392–413]. Але, навіть виходячи з усього вищесказанного тут, можна зробити висновок, що за роки незалежності наша країна з усього аксіологічного потенціалу свободи совісті реалізує в основному лише свободу віри, яка, в свою чергу, також здійснюється на фоні всіх соціальних суперечностей, в тому числі і антагоністичних, супротивляючих становлення суверенного державства.

Роздумуючи про перспективи розвитку української системи державно-церковних відносин після утвердження конституційної норми про свободу світоглядання і віросповідання, В. Е. Еленський обґрунтовано попереджає, що вважати принципові основи цих відносин такими, що вже закріплені, є справою напередчасною, тому що діюча Конституція передбачає зміни в підзаконних актах, а яким буде зміст нового законодавства про свободу совісті, складно передбачити [5, 8].

Література

1. Демократичні цінності ... не в ціну // Зеркало тижня. — 2007. — 13 жовт.
2. http://www.risu.org.ua/freedom/analytics/religfreedom_15years/01/
3. http://www.risu.org.ua/freedom/analytics/religfreedom_15years/02/
4. Релігієзнавство: Підруч. посібник / Під ред. П. К. Лобазова. — Х.: Одиссей, 2005. — Розд. 16.
5. Слесарський В. Перспективи розвитку української системи церковно-державних відносин // Релігійна свобода: гуманізм і демократизм законодавчих ініціатив в сфері свободи совісті (міжнародний і український контекст): Наук. збірн. / За заг. ред. А. Колодного і О. Сагана. — К., 2000.

УДК 347.97/99.001.76(477)

В. В. Кривенко

ФОРМУВАННЯ СКЛАДУ КОЛЕГІАЛЬНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ СТРУКТУР У СУДОВІЙ СИСТЕМІ І ПРОБЛЕМИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ

Демократичний характер колегіальних управлінських структур значною мірою обумовлений ступенем демократизму їх формування. Одні з них діють як форми безпосередньої демократії (збори суддів), інші — як органи представницької демократії, оскільки до їх складу входить лише частина суддів, які працюють у відповідних судах (президії, пленуми судів, конференції суддів, з'їзд суддів України, рада суддів. Рада суддів України).

Своєрідний (змішаний) характер має спосіб формування пленумів вищих спеціалізованих судів та Верховного Суду України. З одного боку, до їх складу входять усі судді відповідних судів, що є характерним для форм безпосередньої демократії. Риси ж представницьких органів пленумам надає включення

до їх складу представників суддівського співтовариства, які не перебувають у штатах цих судів. До складу пленумів вищих спеціалізованих судів входять за посадою голови апеляційних спеціалізованих судів (ч. 1 ст. 44), а Пленуму Верховного Суду України — голови вищих спеціалізованих судів, їх перші заступники та Голова Апеляційного суду України (віртуальний) (п. 1 ст. 55 Закону про судоустрій). При цьому слід відзначити, що компетенція пленумів і зборів суддів цих судів не є тотожною.

Проте за будь-яких умов для формування зазначених органів вирішальне значення має індивідуальне і колективне волевиявлення членів суддівського співтовариства.

З урахуванням цього потрібно зупинитись на особливостях формування кожної із зазначених структур і визначити можливі шляхи вдосконалення його порядку у напрямку подальшої демократизації.

За Законом УРСР «Про судоустрій України» 1981 року [1] президія суду обласного рівня утворювалася в складі голови, його заступників суддів у кількості, визначеній Президією Верховного Суду України за поданням Голови Верховного Суду України та міністра юстиції України, а склад президії затверджувався Президією Верховної Ради України (ст. 32 цього Закону). Абсолютно такий же порядок існував для утворення Президії Верховного Суду України (ст. 50 Закону). Відповідно до Закону про арбітражний суд 1991 року, який нині втратив чинність [2], кількість членів і склад президії затверджувались Верховною Радою України за поданням Голови Вищого арбітражного суду України.

Такий порядок важко було назвати демократичним, оскільки судді відповідних судів були повністю усунені від формування складу їх президій, але він цілком відповідав реаліям командно-адміністративної системи.

Сучасне законодавство в цій частині більшою мірою відповідає демократичним засадам судового управління.

Відповідно до ч. 1 ст. 30 Закону про судоустрій до президії апеляційного суду входять голова суду, його заступники, а також судді, кількісний склад яких визначається рішенням загальних зборів суддів цього суду. Судді обираються до складу президії загальними зборами суддів шляхом таємного голосування (зауважу при цьому, що в ст. 104 та інших статтях розділу V Закону використовується назва — «збори суддів» — очевидно, потрібно забезпечити єдність термінології). При цьому визначення кількості членів президії та їх обрання, судячи з текстуального аналізу цієї норми, можуть збігатися або не збігатися. Закон про судоустрій не містить спеціальних норм щодо формування складу президій спеціалізованих апеляційних судів, як це передбачалося деякими наведеними вище пропозиціями, і, очевидно, в цьому немає потреби.

До президій Вищого господарського і Вищого адміністративного судів України входять голови судів, їх заступники і судді, кількісний склад яких визначається Пленумом вищого спеціалізованого суду. Проте обирають суддів до складу президій збори суддів цих судів шляхом таємного голосування (ч. 1 ст. 43 Закону).

Президія Верховного Суду України діє у складі Голови Верховного Суду України, заступників голови, голів судових палат, секретаря Пленуму Верховного Суду та суддів Верховного Суду, кількісний склад яких визначається Пленумом Верховного Суду України. Судді обираються до складу Президії за поданням Голови Верховного Суду чи за пропозицією суддів Верховного Суду України Пленумом Верховного Суду України шляхом таємного голосування строком на п'ять років. Обраним вважається суддя, за якого подано більшість голосів суддів, присутніх на засіданні Пленуму. У такому ж порядку судді звільняються достроково від обов'язків членів Президії.

Порядок обрання дещо конкретизованої у ст. 8 Регламенту Пленуму Верховного Суду України, затвердженого Пленумом Верховного Суду 10 червня 2002 р. [3, 8–9]. Відповідно до неї кількість суддів, які не входять до Президії за посадою, визначається на засіданні Пленуму перед висуненням кандидатур до її складу і має бути не меншою половини від загального складу Президії. До бюлетеня для таємного голосування може вноситися будь-яка кількість кандидатур.

Постановою Пленуму Верховного Суду України № 8 від 10 червня 2002 р. «Про визначення кількісного складу суддів у Президії Верховного Суду України» передбачено, що, за винятком тих, хто входить туди за посадою, до складу Президії обираються ще дев'ять осіб, у тому числі від судової палати у кримінальних справах — п'ять, судової палати у цивільних справах — дві, від судових палат у господарських і адміністративних справах — по одній особі [4, 8].

Текстуальний і порівняльний аналіз зазначених норм Закону про судоустрій дозволяє висловити такі пропозиції щодо поглиблення їх демократичного характеру.

По-перше, доцільно передбачити певні терміни перебування суддів (до п'яти років) не лише у Президії Верховного Суду України, але й у президіях апеляційних та вищих спеціалізованих судів. Відомо, що періодична ротація складу колегіальних органів сприяє підвищенню їх активності у вирішенні організаційних питань.

По-друге, включити до складу президій за посадою голів судових палат судів усіх рівнів, починаючи з апеляційних судів, враховуючи роль цих осіб в управлінні відповідними судами.

По-третє, передбачити в Законі (стосовно президій апеляційних і вищих спеціалізованих судів), хто має право висувати кандидатури до складу президії (голови судів або судді).

По-четверте, передбачити в Законі, що обрання членів президій судів відбувається на альтернативній основі.

Президії судів розглядають і вирішують переважно питання організації їх діяльності, в тому числі питання кадрів, віднесені законом до їх компетенції. Не стоять осторонь цих питань пленуми вищих спеціалізованих судів і Пленум Верховного Суду України. Якщо Верховний Суд України є найвищим органом у системі судів загальної юрисдикції, то Пленум Верховного Суду, який є його структурним елементом, можна розглядати як найвищу колективну управлінську структуру у цій системі.

До компетенції пленумів входять не лише управлінські, але й концептуальні питання, пов'язані з функціонуванням судової системи України (давання роз'яснень з питань застосування законодавства, внесення пропозицій щодо потреби у внесенні змін до чинного законодавства, звернення до Конституційного Суду України з поданнями про офіційне тлумачення законодавчих актів). Рішення Пленуму Верховного Суду України є наслідком колективного волевиявлення суддів Верховного Суду і близьких до них за рівнем представників вищих спеціалізованих судів, тобто найавторитетніших представників судової влади України.

Слід відзначити, що в термінологічному смислі поняття «пленум» найчастіше розглядається як форма засідання якогось колективного органу (наприклад, пленум центрального органу політичної партії), а не як назва органу. Стосовно ж пленумів Верховного Суду України і вищих спеціалізованих судів ці поняття збігаються.

Відповідно до ч. 1 ст. 44 Закону про судоустрій 1981 року до складу Пленуму Верховного Суду України входили його голова, заступники голови і члени Верховного Суду, а до складу пленуму Вищого арбітражного суду відповідно до Закону 1991 року, як і зараз, голова, його заступники і голови арбітражних (нині господарських) судів.

Таким чином, на відміну від президій судів, щодо пленумів зараз у практиці не виникає проблема їх формування, оскільки членство в них є невіддільним від посади судді або керівника суду відповідного рівня. Причому на відміну від зборів суддів відповідних судів, діяльність яких можна розглядати як форму безпосередньої демократії, пленуми вищих спеціалізованих судів, по-перше, складаються не лише з суддів цих судів, але й з інших посадовців, а по-друге, вони виражають інтереси судів і суддів (часто специфічні) або певної підсистеми спеціалізованих судів або системи судів і суддів судів загальної юрисдикції у цілому.

Для порівняння зазначу, що відповідно до ст. 48 Закону Білорусі про судоустрій і статус суддів до складу Пленуму Верховного Суду входять також голови обласних. Мінського міського та Білоруського військового судів за посадою. Можливо, для такої порівняно невеликої країни, як Білорусь, таке вирішення питання є прийнятним, але в умовах України з великою кількістю апеляційних судів різних юрисдикцій, сформований за таким принципом Пленум Верховного Суду виявився б важкокерованим.

Що ж стосується інших осіб, які можуть брати участь у засіданнях Пленуму Верховного Суду, або яким слід було б надати таку можливість, то їх можна поділити на осіб: а) які беруть участь у засіданнях; б) які можуть бути запрошені на засідання; в) які можуть бути присутні на засіданнях за погодженням з керівництвом Верховного Суду України.

До першої групи за ч. 3 ст. 55 Закону про судоустрій відносяться голова ВРЮ, Генеральний прокурор України та міністр юстиції України. За змістом цієї норми можна зробити висновок, що вони не лише мають право, але й зобов'язані взяти участь у засіданні, а відрядити для цього своїх заступників

вправі лише за погодженням з Головою Верховного Суду. В іншому разі їх відсутність може розглядатися як прояв неповаги до найвищого судового органу. На мою думку, до їх числа слід було б додати Голову ВКК України (якщо він не є суддею Верховного Суду) і Голову ДСА, оскільки цих структур безпосередньо стосуються питання, що розглядаються Пленумом.

Регламентом Пленуму (п. 3 ст. 1) передбачено, що на засідання Пленуму, на якому обговорюються питання про надання роз'яснень судам загальної юрисдикції щодо застосування законодавства чи про визнання нечинними роз'яснень вищого спеціалізованого суду, можуть бути запрошені судді інших судів, члени науково-консультативної ради при Верховному Суді України, інші фахівці у відповідних галузях права [3, 30]. Думається, що можливість участі за запрошенням потрібно відобразити безпосередньо у Законі про судоустрій, причому у ширшому форматі, взявши за основу положення п. 3 ст. 47 законопроекту Мін'юсту від 24 липня 1998 року і виклавши його так: «У засіданнях Пленуму на запрошення Голови Верховного Суду України можуть брати участь судді апеляційних і місцевих судів, представники вищих органів державної влади, інших державних органів, установ, організацій та об'єднань громадян». Це сприяло б більшій відкритості роботи Пленуму для широкого загалу. При цьому бажано, щоб в його засіданнях періодично брали участь, по можливості, вищі керівники держави.

Допущення на засідання Пленуму осіб, яких можна віднести до третьої групи, зокрема представників мас-медіа, є припустимим лише за погодженням з керівництвом Суду, щоб не створювати штучних труднощів у роботі Пленуму, спокійному та діловому обговоренню питань. Перевагу при цьому слід надавати представникам юридичних періодичних видань.

Існування і вдосконалення діяльності колегіальних органів управління судами спрямовано на розвиток судоустрою України.

Література

1. Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1981. — Дод. до № 24.
2. Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 36. — Ст. 469.
3. Вісник Верховного Суду України. — 2002. — № 4. — С. 29–40.
4. Вісник Верховного Суду України. — 2004. — № 5. — С. 8.